

Долгополов К.І., магістр, Кулак Н.В., к.н. з д.уп.

Київський національний університет технологій та дизайну

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю теоретичних засад зовнішньоекономічної діяльності. Проаналізовано основні органи державної влади та їхній вплив на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання. Виокремлено основні механізми функціонування зовнішньоекономічної діяльності

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність; суб'єкти господарювання; органи державної влади; експорт; імпорт; державне регулювання.

Долгополов К.И., магистр, Кулак Н.В., к.н. с г.уп.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена раскрытию теоретических основ внешнеэкономической деятельности. Проанализированы основные органы государственной власти и их влияние на внешнеэкономическую деятельность субъектов хозяйствования. Выявлены основные механизмы функционирования внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность; субъекты хозяйствования; органы государственной власти; экспорт; импорт; государственное регулирование.

Dolhopolov K., Kulak N

Kyiv National University of Technologies and Design

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Abstract. The article is devoted to the disclosure of theoretical foundations of foreign economic activity. Analyzed the main bodies of state power and their influence on foreign economic activity of economic entities. Allocated basic mechanisms of functioning of foreign economic activity.

Keywords: foreign economic activity; business entities; state authorities; export; import; government regulation.

Постановка проблеми. Недостатня розробленість окремих теоретичних положень, відсутність комплексного дослідження організаційно-правових аспектів регулювання ЗЕД нормативно-правовими інструментами вказують на актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичним дослідженням окремих напрямків у сфері зовнішньоекономічної діяльності займалися такі українські юристи та економісти як: Е. Авдоушкін, Є. Азаян, Ю. Бахрамов, В. Білоус, В. Вердніков, О.М. Вінник, Б. Горбанський, В. Глузів, А. Гутник, Ю. Грошовик, В. Додатко, Н. Даниленко, О. Данілов, І. Дахно, Є. Додін, О.В. Зайчук, С.П. Коломацька, В. Козик, О. Красавчиков, А. Кредісов, Ю. Лисенков, В.В. Луць, А. Омельченко, В.Ф. Опришко, С.Г. Осика, В. Осименський, І.Г. Побірченко, В.В. Поєдинок, В. Попович, А. Роздайбіда, Л. Руденко, О. Сохатська, С. Теньков, В. Фомін, С. Юдін, Ю.С. Шемшученко, В.С. Щербина та інші.

Розвиток світових інтеграційних процесів, ускладнення міжнародних господарських зв'язків вимагають неодмінного вдосконалення правових норм відповідно до міжнародних вимог і стандартів. Тому триває постійний процес розвитку та вдосконалення великої нормативно-правової бази, що є підґрунтям для реалізації і забезпечення взаємовідносин вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, які мають місце як на території України, так і за її межами. Але цей процес здійснюється без належного наукового і організаційно-правового забезпечення. В деяких випадках імплементація міжнародних норм відбувається із значним запізненням, що в свою чергу породжує багато колізій, які можуть

сприяти вчиненню різного роду правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД).

Метою статті полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України і практики його реалізації з'ясувати сутність, зміст та значення зовнішньоекономічної діяльності, роль і вплив державного регулювання на здійснення зовнішньоекономічної діяльності, виявити особливості діяльності державних органів, що здійснюють регулюючу та контролюючу діяльність у даній сфері і на цій основі виробити пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Основні результати дослідження. Визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» містить в собі елементи юридичних та економічних наук. Науковці, що займаються дослідженням в сфері ЗЕД, акцентують увагу на її особливостях дефініції. Існують різні наукові підходи до розуміння змісту досліджуваного поняття.

С. Мочерний характеризує поняття зовнішньоекономічної діяльності з погляду сфери економічної діяльності підприємств, фірм, компаній і держави, що пов'язана із виконанням зовнішньої торгівлі, рухом капіталів (кредитами та інвестиціями), розробленням спільних з іншими країнами проектів тощо [1, 3].

Вчений В. Рибалкін під зовнішньоекономічною діяльністю визначає одну зі складових сфер господарської діяльності підприємства, що пов'язана із міжнародним виробництвом і науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом продукції, а також виходом підприємства на зовнішній ринок [1, 3].

Вчені-економісти від'єднують від зовнішньоекономічної діяльності зовнішньоекономічну діяльність підприємств, і під останньою розуміють сферу господарської діяльності, що пов'язана з міжнародною виробничою і науково-технічною кооперацією, імпортом та експортом продукції, а також виходом підприємства на зовнішній ринок, допускаючи, що зовнішньоекономічна діяльність підприємства є складовою загальної діяльності суб'єкта господарювання. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства базується на можливості одержання економічних вигод, виходячи з переваг міжнародних ділових відносин, міжнародного поділу праці, тому що виготовлення певного товару, його збут або надання певного виду послуг в іншій країні має більше переваг, ніж така діяльність всередині країни [8, с. 10–12].

Дослідники Я. Машталір та Г. Дроздова демонструють, що зовнішньоекономічна діяльність – це сукупність зовнішньоекономічних операцій у сфері господарської діяльності, що здійснює підприємство з метою отримання прибутку через створення та реалізацію конкретних переваг, що утворюються завдяки виходу цього підприємства на міжнародний ринок [4].

І. Багрова під зовнішньоекономічною діяльністю вказує на діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), що базується на взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або поза її межами [5].

Ф. Бутинець, Г. Вознюк, Д. Гордієнко, А. Загородній під зовнішньоекономічною діяльністю мають на увазі діяльність вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, що базується на взаєминах між ними і здійснюється як на території України, так і за її межами [6].

Н. Тюріна виокремлює таке поняття, як «зовнішньоекономічна діяльність України», формулюючи її як процес розвитку господарських зв'язків між національними суб'єктами суспільного виробництва і їх іноземними контрагентами на території України та за її межами [9].

Й. Заводський думає, що зовнішньоекономічна діяльність – це сукупність експортно-імпортних операцій міністерств, відомств, підприємств, державних кооперативних та інших організацій [7, с. 44].

О. Вінник, досліджуючи законодавство України, визнає недосконалість розкриття категорії зовнішньоекономічної діяльності і надає власне: «...зовнішньоекономічною діяльністю є господарська діяльність за участю вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, складовою якої є перетин митного кордону України майном та/або робочою силою, і яка здійснюється у спеціальному правовому режимі» [10, с. 622–636].

У посібнику за редакцією професора Н. Саніахметової розкрито, що зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [11, с. 440].

Виходячи із Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», що ЗЕД – це «діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними...», – суб'єктами зовнішньоекономічних правовідносин мають бути, з одного боку, українські суб'єкти господарської діяльності України, а з другого – іноземні суб'єкти господарської діяльності.

Такий суб'єктний склад є кваліфікуючою ознакою зовнішньоекономічних правовідносин.

В Господарському кодексі України (далі ГКУ) зазначається: «Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці» [3, 12, 13].

Виходячи з визначення поняття господарської діяльності, що дається в ч. 1 ст. 3 ГКУ, за Цивільним кодексом України до суб'єктів господарської діяльності, а отже, і до суб'єктів зовнішньоекономічних правовідносин, можна віднести юридичні особи в таких організаційно-правових формах, як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) та виробничі кооперативи [3, 12, 15].

За ГКУ до суб'єктів господарської діяльності, а таким чином і до суб'єктів зовнішньоекономічних правовідносин, можна віднести юридичні особи в таких організаційно-правових формах, як підприємства та об'єднання підприємств [3, 13].

Саме так визначає суб'єктів ЗЕД ГКУ, згідно з яким «суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є: суб'єкти господарювання, зазначені в пунктах 1, 2 частини другої статті 55 цього Кодексу» [13].

Проте, коли ми звертаємось до ст. 3 Закону, яка дає перелік суб'єктів ЗЕД, то зустрічаємо там низку структур, що не є суб'єктами господарювання за законодавством України, тобто не є відповідними юридичними особами чи фізичними особами – підприємцями.

Так, відповідно до Закону суб'єктами ЗЕД в Україні є: «фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України» [3, 12, 13], незалежно від того чи зареєстровані вони як підприємці, чи ні. Таке положення Закону не можна вважати відповідним, оскільки, як уже зазначалося вище, згідно з ГКУ суб'єктами господарювання, а отже, і суб'єктами ЗЕД (зовнішньоекономічних правовідносин) в Україні можуть бути тільки фізичні особи, зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Закон

також відносить до суб'єктів ЗЕД «об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність» [12, 13].

Захист інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України на думку окремих авторів, здійснюється й іншими шляхами [17]:

1. Протекціоністськими – спрямовані на захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції.

2. Ліберальними – спрямовані на зняття, зниження обмежень у зовнішній торгівлі, що призводить до зростання конкуренції з іноземними компаніями.

3. Адміністративними (нетарифними): заборона окремих видів експорту та імпорту; ліцензування, квотування; валютні обмеження та валютний контроль; заходи, пов'язані з виконанням митних та адміністративних формальностей.

4. Економічними (митно-тарифними): митне регулювання; міжнародні стандарти організації експортно-імпортних потоків; єдиний тариф; банківська процентна ставка; курс валют; податкова система.

Принципом еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів є рівні, партнерські відносини суб'єктів цієї діяльності, при рівнозначному обміну товарів.

Щодо сутності зовнішньоекономічної діяльності, то неабияке значення має визначення термінів «експорт», «імпорт». У законодавстві та окремими авторами даються наступні поняття цих термінів [12,26].

Експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (зокрема з оплатою в не грошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін «реекспорт» (реекспорт товарів) означає продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані за межі України.

Імпорт (імпорт товарів) – купівля (зокрема з оплатою в не грошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів із ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [12] в Україні є такі види зовнішньоекономічної діяльності:

1. Експорт та імпорт: товарів; капіталів; робочої сили.

2. Надання суб'єктами ЗЕД послуг: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних та інших.

3. Кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності: наукова, науково-технічна; науково-виробнича; виробнича; навчальна.

4. Спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності: створення спільних підприємств; проведення спільних господарських операцій; спільне володіння майном.

5. Підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших об'єктів нематеріальної власності.

6. Організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій та ін.

7. Роботи на контрактній основі.

Інші види ЗЕД, не заборонені прямо та у винятковій формі законами України.

Держава може вводити заборону на здійснення певних видів зовнішньоекономічної діяльності, виходячи з національних інтересів.

В Україні заборонені такі види зовнішньоекономічної діяльності: експорт з території України предметів, які є національним, історичним чи культурним надбанням українського народу; імпорт чи транзит будь-яких товарів, які можуть зашкодити здоров'ю чи загрожують життю населення, тваринному світу чи навколишньому середовищу; імпорт продукції та послуг, які пропагують ідеї війни, расової дискримінації; експорт та імпорт товарів, пов'язаний з порушенням прав інтелектуальної власності.

Тільки суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, спеціально уповноважені державою, можуть здійснювати експорт та імпорт зброї, боєприпасів, військової техніки, технологій та послуг, пов'язаних з військовим виробництвом; дорогоцінних металів та сплавів; наркотичних засобів; експорт товарів мистецтва та предметів старовини з музейних фондів України.

Як на нашу думку, то вірно стверджують окремі автори, що зовнішньоекономічна діяльність здійснюється за такими основними напрямками [17]: вихід на зовнішній ринок; експортно-імпортні поставки товарів, послуг та капіталів; валютно-фінансові та кредитні операції; створення та участь у діяльності спільних підприємств; міжнародний маркетинг; моніторинг національної економічної політики та економіки світогосподарських зв'язків.

Висновки та пропозиції. Викладені положення дають підставу зробити висновок, що суспільні відносини, які виникають у сфері зовнішньоекономічної діяльності, регулюються досить значним масивом нормативно-правових актів, які діють як на рівні законів України, так і на рівні підзаконних актів. Тому визначення сутності зовнішньоекономічної діяльності, її основних напрямків розвитку, дотримання принципів, на яких вона базується, є суттєвим для подальшого її дослідження та застосування засобів, пов'язаних з попередженням вчинення правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Розбіжності у визначенні поняття «зовнішньоекономічна діяльність», що закріплені у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та у Господарському кодексі України ускладнюють нормальну діяльність господарюючих суб'єктів у цій сфері і створюють можливості зловживання окремих осіб митної та інших служб.

Чітке визначення принципів зовнішньоекономічної діяльності і детальне їх розкриття дає можливість уявити сутність, можливості і правове забезпечення діяльності цієї сфери. Принципи у сфері здійснення ЗЕД слід класифікувати як загальні і спеціальні.

Необхідно відзначити, що сферою державного контролю при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності є господарська діяльність суб'єктів ЗЕД, яка пов'язана з діяльністю, що здійснюється шляхом переміщення через митний кордон України майна, капіталів та робочої сили. Причому, як сама діяльність, так і різні не заборонені законом її види, а також зовнішньо економічні операції.

Аналіз нормативно-правової бази є основою стверджувати, що зовнішньоекономічна діяльність підлягає державному регулюванню як з боку державних органів, що регламентують таку діяльність, так і державних органів, що контролюють цю сферу діяльності.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні на національному рівні відбувається на основі законодавчих і підзаконних актів України, міжнародних нормативно-правових актів та багатосторонніх міжнародних угод, до яких приєдналась Україна. Українське законодавство, враховуючи норми міжнародно-правових документів та положень міжнародних угод, хоча і хаотично, однак досить докладно регламентує порядок діяльності суб'єктів фінансово-господарських відносин у галузі експорту та імпорту.

Список використаної літератури

1. Ашурков О. О. Проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності / О. О. Ашурков, Р. В. Овчаренко // Вестник ИЭПИ Украины. – 2010. – № 1. – С. 44–53.

2. Журавель А. В. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / А. В. Журавель // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 85–89.
3. Петрина В. Н. Зовнішньоекономічна діяльність як предмет правового регулювання / В. Н. Петрина // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 174–179.
4. Омельченко А. В. Система та правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні / А. В. Омельченко // Адвокат. – 2011. – № 7 (130). – С. 26–30.
5. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: підручник / І. В. Багрова, Н. І. Редіна, В. Є. Власюк, О. О. Гетьман; за ред. І. В. Багрової. – К., 2004.
6. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки / авт.-уклад. Д. Д. Гордієнко. – К., 2006.
7. Венцель В. Т. Зовнішньоекономічна діяльність: підходи до розуміння в довідковій та нормативно-правовій літературі / В. Т. Венцель // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 1 (55). – С. 43–45.
8. Шкурупій О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посібник / О. В. Шкурупій, В. В. Гончаренко, І. А. Артеменко; за ред. О. В. Шкурупій. – К., 2012.
9. Тюріна Н. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч. посібник / Н. М. Тюріна, Н. С. Карвацка. – К., 2013.
10. Вінник О. М. Господарське право: навч. посібник / О. М. Вінник. – 2-ге вид., змін. та доп. – К., 2009.
11. Господарське право України: навч. посібник / за заг. ред. Н. О. Саніахметової. – Х., 2005.
12. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ // ВВР УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 337.
13. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-ІV // ВВР України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
14. Митний кодекс України від 13 березня 2015 р. № 4495-VI // ВВР України. – 2012. – № 48. – Ст. 552.
15. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-ІV // Офіційний вісник України від 28.03.2003. – 2003. – № 11, стор. 7, стаття 461, код акту 24654/2003.
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
17. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навч. посібник / В. Ф. Усенко та ін.; за заг. ред. проф. В. Ф. Усенка; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2012. – 281 с.
18. Калюжний Р. А. Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності: монографія / Р. А. Калюжний, Л. В. Андрущенко, І. Г. Андрущенко. – К., 2012. – 183 с.
19. Дахно І. І. Зовнішньоекономічна діяльність / І. І. Дахно, В. М. Алієва-Барановська. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 356 с.